

Το καινούριο βιβλίο ιστορίας της Στ΄ Δημοτικού: ένα βήμα μπροστά

(οι παρατηρήσεις ενός δάσκαλου από την εργασία μέσα στην τάξη)

Εργάζομαι επί εικοσαετία ως δάσκαλος στη δημόσια εκπαίδευση και φέτος διδάσκω στην Στ΄ τάξη του 17^{ου} δημοτικού σχολείου «ΕΛΛΗ ΑΛΕΞΙΟΥ» στην Καλλιθέα. Θα ήθελα να καταθέσω στο δημόσιο διάλογο για το καινούριο βιβλίο ιστορίας της Στ΄ ορισμένες παρατηρήσεις μου, προϊόν της εργασίας με τους μαθητές μου μέσα στην τάξη κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά. Το βιβλίο αυτό (όπως και το σύνολο άλλωστε του καινούριου διδακτικού υλικού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση) πάσχει από το ότι δεν δοκιμάστηκε πιλοτικά και δεν αξιολογήθηκε στην πράξη προτού να γενικευθεί ως διδακτικό υλικό σε όλα τα σχολεία της επικράτειας. Αν αυτό είχε γίνει είναι σίγουρο ότι οι κριτικές παρατηρήσεις και οι υποδείξεις των εκπαιδευτικών θα είχαν οδηγήσει σε αλλαγές και βελτιώσεις αρκετών σημείων του βιβλίου. Η δοκιμαστική αυτή εφαρμογή των νέων βιβλίων γίνεται τώρα γενικευμένα στα σχολεία της χώρας, ουσιαστικά «στου κασίδη το κεφάλι» (επιτρέψτε μου την έκφραση) - και τολμώ να το γράψω αυτό γιατί, όπως γνωρίζουν καλά οι συνάδελφοί μου μέσα στα σχολεία, υπάρχουν βιβλία με πολύ σοβαρές αδυναμίες που ταλαιπωρούν κι εμάς και τα παιδιά, οι οποίες θα είχαν γίνει αμέσως αντιληπτές αν είχε υπάρξει οποιαδήποτε δοκιμαστική εφαρμογή. (Τα προβλήματα αυτά επιτείνονται από το ότι δεν υπήρξε ουσιαστική ενημέρωση και επιμόρφωση ούτε των σχολικών συμβούλων ούτε πολύ περισσότερο των εκπαιδευτικών για το καινούριο διδακτικό υλικό. Όλα έγιναν στο πόδι, την τελευταία στιγμή, γεγονός για το οποίο διαμαρτυρήθηκαν έντονα οι σύλλογοι των εκπαιδευτικών κατά τη διάρκεια της απεργίας μας.)

Το συγκεκριμένο ωστόσο βιβλίο δεν ανήκει στην κατηγορία αυτών των βιβλίων. Είναι ένα καλό βιβλίο που μπορεί να γίνει καλύτερο. Έχει αδυναμίες (ατυχείς διατυπώσεις, συζητήσιμες επιλογές, λανθασμένα στοιχεία, διδακτικές ανακολουθίες, αβλεψίες, κ.ά.) που είναι ωστόσο δευτερεύουσες και επανορθώσιμες στην όποια επόμενη έκδοσή του. Και από την άλλη μεριά προσκομίζει κάτι πολύ σημαντικό μέσα στο σχολείο, κάτι που παραγνωρίστηκε μέσα στο θόρυβο που

υψώθηκε από τις αιτιάσεις των εθνικώς ανησυχούντων. Είναι η πρώτη φορά, στην πρωτοβάθμια τουλάχιστον εκπαίδευση, που υπάρχει στα χέρια των εκπαιδευτικών ένα χρήσιμο εργαλείο στο μάθημα της ιστορίας που μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη ενός στόχου ο οποίος παρότι προβλέπεται ρητά από τα αναλυτικά προγράμματα της Ιστορίας, από τη μεταπολίτευση τουλάχιστον και μετά, έχει παραμείνει ως τώρα πάντοτε στα χαρτιά: πρόκειται για την ανάπτυξη του ιστορικού τρόπου σκέψης των μαθητών, της εξοικειώσής τους με τις ιστορικές μεθόδους, με την ιστορική διερεύνηση· ουσιαστικά δηλαδή για την ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης και γενικότερα της κριτικής σκέψης των μαθητών. Αυτό είναι εύκολο να το εξαγγείλεις αλλά εξαιρετικά δύσκολο να το υλοποιήσεις – και όχι μόνο λόγω της ηλικίας των παιδιών, όπως μαρτυρά και η αρνητική εμπειρία από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με τη γνωστή αποθέωση της αποστήθισης.

Σε γενικές γραμμές η ιστορία που έχουμε γνωρίσει ως μαθητές (και διδάσκουμε ως δάσκαλοι) στο σχολείο συνίσταται ως τώρα σε μια γεγονοτολογική/συμβαντολογική εξιστόρηση, μια διαδοχή μαχών, συνθηκών, κατορθωμάτων κτλ. εκ μέρους σημαντικών προσώπων (κυρίως ανδρών), ιδωμένη πάντα μέσα από το πρίσμα μιας Ελλάδας που φαίνεται να βρίσκεται στο κέντρο του κόσμου. Η ζωντανή αφήγηση των συμβάντων από το δάσκαλο έρχεται να συμπληρώσει τις περιγραφές και τις εικόνες του βιβλίου και να «εντυπώσει» τα γεγονότα στο νου των παιδιών (αν και η διασκεδαστική, από μια άποψη, σύγχυση μιας όχι ευκαταφρόνητης μερίδας μαθητών για το τι ακριβώς γιορτάζουμε στις εθνικές επετείους και ποιος είναι κάθε φορά ο εχθρός που με ηρωισμό αντιμετωπίσαμε εμείς οι Έλληνες δείχνει ότι αυτή η μορφή διδασκαλίας της ιστορίας, ακόμη και σ' αυτό το φαινομενικά προνομιακό γι' αυτήν πεδίο της συναισθηματικής μέθεξης και «εντύπωσης», δεν αποδίδει).

Και παρότι είναι αλήθεια ότι στα χέρια ενός ικανού και μορφωμένου δάσκαλου το οποιοδήποτε (ακόμη και κακό) διδακτικό υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί κατά τρόπο γόνιμο, είναι ωστόσο προφανές ότι μια τέτοια παραδοσιακή προσέγγιση του μαθήματος της ιστορίας και τα αντίστοιχα διδακτικά εγχειρίδια δε δίνουν την ευκαιρία στον εκπαιδευτικό να βοηθήσει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν, σε κάποιο έστω βαθμό, αυτά που για την επιστήμη της ιστορίας είναι από πολλά χρόνια κοινός τόπος. Ότι δηλαδή τα γεγονότα δεν υπάρχουν ως αυθύπαρκτες οντότητες

καταγεγραμμένες οριστικά στα βιβλία, ότι η ιστορική γνώση κατασκευάζεται από τους ιστορικούς με συγκεκριμένα εργαλεία και μεθόδους, ότι μπροστά στο ίδιο ιστορικό υλικό, στις ίδιες πηγές μπορεί διαφορετικοί άνθρωποι να θέσουν διαφορετικά ερωτήματα και να φωτίσουν από άλλη οπτική γωνία τα γεγονότα, ότι συμβαίνει συχνά οι ιστορικοί να διαφωνούν μεταξύ τους, να έχουν διαφορετικές προσεγγίσεις του ίδιου αντικειμένου, ότι μέσα στο χρόνο αλλάζει η εξεταστική ματιά και ο ερμηνευτικός λόγος των ανθρώπων για το παρελθόν, κτλ. κτλ., όλα όσα με δυο λόγια συνιστούν την ανάπτυξη του ιστορικού τρόπου σκέψης, της ιστορικής συνείδησης, του κριτικού πνεύματος.

Το καινούριο βιβλίο ιστορίας με τρόπο πολύ μεθοδικό και προσεγμένο (και συνοδευόμενο από ένα κατατοπιστικό και χρήσιμο βιβλίο για το δάσκαλο) επιχειρεί ακριβώς, μέσα από μια συστηματική ενασχόληση του μαθητή σε κάθε μάθημα με τις πηγές (η οποία πολύ χαρακτηριστικά αποκαλείται «μαθητεία στην ιστορία»), να υποψιάσει τον μαθητή για όλα αυτά· να προσφέρει παράλληλα με την ιστορική γνώση (που αποτελεί τον άλλο μεγάλο στόχο του μαθήματος της ιστορίας) την έγερση της εξεταστικής ματιάς, της αμφισβήτησης, του κριτικού ελέγχου. Είναι το κύριο προσόν αυτού του βιβλίου που πολύ λίγο αναδείχτηκε στο δημόσιο διάλογο και που πρέπει νομίζω να το υπογραμμίσουμε.

Απομένει ο τρίτος στόχος των αναλυτικών προγραμμάτων της Ιστορίας, αυτός γύρω από τον οποίο υψώθηκε κυρίως όλη η διαμάχη των τελευταίων ημερών. Στόχος που κατά καιρούς έχει αποδοθεί στα αναλυτικά προγράμματα με όρους όπως φιλοπατρία ή φρονηματισμός ή ανάπτυξη/καλλιέργεια/εξύψωση του εθνικού ή πατριωτικού φρονήματος ή συνείδησης ή συναισθήματος και που ο βασικός εννοιολογικός του πυρήνας (παρότι οι εννοιολογικές αποχρώσεις δεν είναι αδιάφορες και έχουν τη σημασία τους) μπορεί νομίζω σήμερα να αποδοθεί ως εξής: τα παιδιά να «φρονηματιστούν» από το παρελθόν και συγχρόνως να αγαπήσουν την πατρίδα τους και τη δημοκρατία και να γίνουν καλοί πολίτες.

Θα ήθελα εδώ να επισημάνω καταρχήν τη σύγκρουση ανάμεσα στους δύο διακηρυγμένους διδακτικούς στόχους του μαθήματος της ιστορίας. Η ανάπτυξη ιστορικού τρόπου σκέψης φαίνεται να βρίσκεται σε θεμελιώδη αντίφαση με τις επιταγές για επιλογή και ανάδειξη εκείνων των γεγονότων και των ερμηνειών που προσφέρονται να εξυπηρετήσουν το στόχο της φιλοπατρίας και του

«φρονηματισμού» από το παρελθόν. Η γνώση του παρελθόντος στην περίπτωση αυτή υπακούει σε στόχους που βρίσκονται έξω από το γνωστικό αντικείμενο της ιστορίας: είναι ρητά φρονηματιστικοί. Έχω την αίσθηση ότι το αναλυτικό πρόγραμμα χρειάζεται στο ζήτημα αυτό περαιτέρω επεξεργασία και αναπροσαρμογή.

Όμως ανεξάρτητα από αυτό με αφήνει πραγματικά κατάπληκτο η ένταση των συζητήσεων όσο και η ευκολία με την οποία εκφέρονται κρίσεις και χαρακτηρισμοί από σημαντική μερίδα των συζητητών. Νομίζω ότι η υπερβολή που χαρακτηρίζει το διάλογο αυτό έχει οδηγήσει στο να παραβλεφθεί ότι μιλάμε απλά για ένα διδακτικό εγχειρίδιο, ένα εργαλείο στα χέρια του δάσκαλου. Τη δημοκρατική συνείδηση, την υπευθυνότητα, την υποχρέωση αλλά και την ικανοποίηση από τη μετοχή στα κοινά, την αίσθηση του δικαίου, του θάρρους της γνώμης, της προσφοράς, της ανιδιοτέλειας, εν τέλει της φιλοπατρίας, δεν τα αποκτά ο μαθητής διαβάζοντας ένα διδακτικό εγχειρίδιο ούτε ακούγοντας το δάσκαλο να διηγείται τις ηρωικές πράξεις των προγόνων μας στο παρελθόν, ή να του δίνει οδηγίες και παροτρύνσεις περί του πρακτέου. Τα αποκτά μέσα από την καθημερινή μετοχή στη ζωή του σχολείου του, μέσα κυρίως από τη συμμετοχή του στη μικρή κοινότητα ζωής που απαρτίζεται από τους συμμαθητές και το δάσκαλό του, αν αυτή βέβαια χαρακτηρίζεται από στοιχεία τέτοια που να επιτρέπουν στο μαθητή να βιώσει το σεβασμό της προσωπικότητάς του, το σεβασμό της διαφορετικής άποψης, το γόνιμο διάλογο, την αλληλεγγύη των άλλων στις δύσκολες στιγμές, την ειρηνική επίλυση των διαφορών που προκύπτουν, τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων του, την αντιστοιχία λόγων και έργων όλων των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας και κυρίως του δάσκαλου. Λοιπόν ας μην περιμένουμε (αλλά και ας μην ανησυχούμε για) την ανάπτυξη της φιλοπατρίας από ένα διδακτικό εγχειρίδιο. Η ευθύνη δεν είναι του βιβλίου, είναι του δάσκαλου, είναι σε τελευταία ανάλυση όλων μας, της κοινωνίας μέσα στην οποία ζούμε. Αν, ας πούμε, πρυτανεύει η λογική του ανταγωνισμού και της αρπαχτής, αν αυτό κυρίως βιώνει και εισπράττει το παιδί από τον περίγυρό του, είναι μάλλον αφελές να νομίζει κανείς ότι μπορεί το όποιο βιβλίο ιστορίας (ή θρησκευτικών ή αγωγής του πολίτη) να του εμπνεύσει την αλληλεγγύη, το «αγαπάτε αλλήλους», την αίσθηση της υπευθυνότητας και της προσφοράς στα κοινά.

Αυτά όλα, ανεξάρτητα από το ότι θα περίμενε κανείς στο ξεκίνημα του αιώνα να έχουμε αφήσει προ πολλού πίσω στη χώρα μας εκείνες τις εποχές που κάποιοι

«Έλληνες» και «χριστιανοί» μπορούσαν να θέτουν με ευκολία σε αμφισβήτηση τις προθέσεις και τον πατριωτισμό των αντιπάλων τους (σε όποιο επίπεδο), απευθύνοντας κατηγορίες για ενδοτισμό και μειοδοσία και διεκδικώντας για τον εαυτό τους τα εύσημα του ανυποχώρητου υπερασπιστή των ιερών και των οσίων. Ειλικρινά, χωρίς υπερβολή, κάποιες φορές αισθάνομαι φόβο, αυτόν τον τελευταίο καιρό, μπροστά στο φανατισμό, τη μισαλλοδοξία και την οξύτητα των κρίσεων και των χαρακτηρισμών εκ μέρους ενός πλήθους παρελαινόντων στις τηλεοπτικές εκπομπές. Και αηδία μπροστά στο επίπεδο και την κατάντια της πλειονότητας των τηλε-δημοσιογραφικών μας αστέρων που μόνο την ανταλλαγή επιχειρημάτων και την ενημέρωση δεν υπηρετούν με τις εκπομπές τους – η κατάσταση έχει φτάσει πια στο απροχώρητο. (Αλλά αυτό είναι «άλλου παπά ευαγγέλιο»).

Μια τελευταία παρατήρηση. Όλοι δικαιούνται να έχουν άποψη για τα πάντα και να την εκφράζουν – και να λαμβάνεται υπόψη. Αλλά νομίζω ότι η γνώμη των καθ' ύλην αρμόδιων για το θέμα που συζητάμε, δηλαδή των ιστορικών και των εκπαιδευτικών, θα έπρεπε να μπορεί να ακούγεται λίγο πιο καθαρά, να μη χάνεται μέσα στη φασαρία. Και νομίζω ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό έχει συμβεί. Επιτρέψτε μου π.χ. να θίξω ένα θέμα για το οποίο θεωρώ ότι κατά κύριο λόγο οι εκπαιδευτικοί μπορούν να έχουν άποψη, και δευτερευόντως οι ιστορικοί.

Ακούστηκαν πλήθος παρατηρήσεις για παραλείψεις του βιβλίου. Γιατί δεν έγραψε γι' αυτό, γιατί δεν περιέλαβε το άλλο, γιατί δεν έβαλε εικόνα του τάδε ήρωα, κτλ. Είναι προφανές ότι όσοι εκφέρουν αυτές τις κριτικές παρατηρήσεις δε συνειδητοποιούν απόλυτα ότι πρόκειται για ένα βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά και όχι για μια εγκυκλοπαίδεια. Μα δεν είναι δυνατόν να περιλαμβάνει τα πάντα! Αν ρωτήσετε έναν δάσκαλο (οποιονδήποτε δάσκαλο!) θα σας επιστήσει την προσοχή στο αντίθετο. Ο χρόνος που προβλέπεται για κάθε διδακτική ενότητα δεν είναι επαρκής – και εδώ βρίσκεται ακριβώς μία από τις αδυναμίες του βιβλίου. Πρέπει λοιπόν να αφαιρεθεί ύλη, όχι να προστεθεί! Το βιβλίο πρέπει να ελαφρύνει. Καλύπτει μία εκτεταμένη ιστορική περίοδο, φτάνει μέχρι τις μέρες μας, (πράγμα πολύ σωστό) και προσφέρει στο παιδί των 11 χρόνων μια αίσθηση του πλαισίου, στο χώρο και το χρόνο, μέσα στο οποίο εξελίχθηκε, διαμορφώθηκε και σηματοδεύτηκε η ζωή η δική μας και όσων έζησαν πριν από μας στον τόπο μας και την ευρύτερη γειτονιά μας. Αυτά, μαζί με την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης, στην οποία αναφέρθηκα παραπάνω,

είναι ήδη πάρα πολλά, αν επιτευχθούν. Ας μην είμαστε υπερβολικοί και ανεδαφικοί. Και ας μην ξεχνάμε ότι ο μαθητής θα συνεχίσει την ενασχόλησή του με την ιστορία και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, επί τρία (υποχρεωτικά) χρόνια στο Γυμνάσιο και άλλα τρία στο Λύκειο. Ας μην τα φορτώσουμε όλα στο Δημοτικό!

Χάρης Παπαδόπουλος

Καλλιθέα, 25 Μαρτίου 2007

Δημοσιεύτηκε στο www.mesopotamia.gr